

HARBIY XIZMATCHILAR SHAXSINING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI PSIXODIAGNOSTIK O'RGANISH METODLARI

Abduraxmonov Sharibjon Axmadjonovich

75061 harbiy qism komandiri, Oriental universiteti magistranti, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishning psixodiagnostik metodlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Harbiy faoliyat o'ziga xos psixologik sharoitlar, yuqori darajadagi mas'uliyat, stress va xavf omillari bilan tavsiflanadi. Shu sababli harbiy xizmatchilarning temperament, xarakter, emotsional barqarorlik, motivatsiya hamda stressga chidamlilik kabi individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada milliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari asosida harbiy xizmatchilar shaxsini psixodiagnostika qilishda qo'llaniladigan asosiy metodlar – kuzatish, suhbat, test, so'rovnomalar va eksperimental metodlarning nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy harbiy psixologiyada shaxs diagnostikasi harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash, harbiy xizmatchilarning kasbiy moslashuvini ta'minlash hamda ularning ruhiy barqarorligini oshirishda muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: harbiy psixologiya, psixodiagnostika, individual xususiyatlar, temperament, shaxs diagnostikasi, stressga chidamlilik, harbiy jamoa.

KIRISH

Zamonaviy harbiy faoliyat insondan nafaqat yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlikni, balki mustahkam psixologik barqarorlikni ham talab qiladi. Harbiy xizmat murakkab va ko'p qirrali faoliyat bo'lib, u ko'pincha ekstremal sharoitlar, yuqori mas'uliyat, xavf-xatar va stress omillari bilan bog'liq bo'ladi. Shu sababli harbiy xizmatchilarning shaxsiy xususiyatlarini chuqur o'rganish harbiy psixologiya fanining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Harbiy psixologiya sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlari ularning xizmat faoliyati samaradorligi, jamoaga moslashuvi va ruhiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, temperament, xarakter, motivatsiya, emotsional barqarorlik va stressga chidamlilik kabi sifatlar harbiy faoliyatda muhim rol o'ynaydi. Shu bois bu xususiyatlarni ilmiy asosda o'rganish va baholash muhim ahamiyat kasb etadi [1, 34-b.].

Psixologiya fanida shaxsni o'rganish va baholash uchun turli psixodiagnostik metodlar ishlab chiqilgan. B.G. Ananyev shaxsni o'rganish jarayonida kompleks yondashuv muhim ekanligini ta'kidlab, psixologik diagnostika insonning individual

xususiyatlarini aniqlashning eng samarali vositalaridan biri ekanligini qayd etadi [2, 56-b.]. Shu bilan birga, A.G. Maklakov harbiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlarida harbiy xizmatchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini aniqlash xizmat samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi [3, 112-b.].

O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham harbiy psixologiya sohasida qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, L. Ravshanov va D. Djurakulova o'z ilmiy ishlari va o'quv qo'llanmalarida harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi, ruhiy barqarorligi hamda shaxsiy xususiyatlarini o'rganishning nazariy va amaliy jihatlarini keng yoritib berganlar [4, 48-b.]. Ularning fikricha, harbiy xizmatchilar shaxsini psixologik jihatdan o'rganish harbiy jamoalarda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, K.K. Platonov shaxs tuzilmasi nazariyasini ishlab chiqib, inson shaxsining biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liqligini asoslab bergan. Uning fikricha, shaxsning individual xususiyatlarini o'rganish inson faoliyatini samarali tashkil etish uchun zarur hisoblanadi [5, 73-b.].

Bugungi kunda zamonaviy harbiy psixologiyada shaxs diagnostikasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish orqali ularning kasbiy moslashuvi, stressga chidamliligi hamda xizmat faoliyati samaradorligini oshirish mumkin. Shu sababli psixodiagnostik metodlardan foydalanish harbiy jamoalarda psixologik barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishda qo'llaniladigan psixodiagnostik metodlarning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish jarayoni psixologiya fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlash uchun psixodiagnostika metodlaridan foydalanish ilmiy tadqiqotlarning ishonchliligi va samaradorligini ta'minlaydi. Psixodiagnostika shaxsning temperament, xarakter, motivatsiya, emotsional barqarorlik hamda stressga chidamlilik kabi sifatlarini aniqlashga xizmat qiladi [1, 37-b.].

Psixodiagnostik tadqiqotlarda qo'llaniladigan metodlar odatda bir nechta guruhlariga bo'linadi. Jumladan, kuzatish metodi, suhbat metodi, psixologik testlar, anketa va so'rovnomalar hamda eksperimental metodlar keng qo'llaniladi. Ushbu metodlarning har biri harbiy xizmatchilar shaxsining turli jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Kuzatish metodi

Kuzatish psixologik tadqiqotlarda eng qadimiy va samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu metod yordamida tadqiqotchi harbiy xizmatchilarning real faoliyat

jarayonidagi xulq-atvori, emotsional reaksiyalari va jamoa bilan o'zaro munosabatlarini o'rganadi. Kuzatish jarayonida tadqiqotchi harbiy xizmatchining stressli vaziyatlarga munosabati, qaror qabul qilish tezligi hamda ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlashi mumkin [2, 61-b.].

Harbiy jamoalarda kuzatish metodidan foydalanish ayniqsa muhim hisoblanadi. Chunki harbiy faoliyat ko'pincha murakkab va ekstremal sharoitlarda amalga oshiriladi. Bunday vaziyatlarda harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligi, emotsional nazorati va jamoaviy hamkorlik qobiliyati yaqqol namoyon bo'ladi.

Suhbat metodi

Suhbat metodi psixologik diagnostika jarayonida keng qo'llaniladigan metodlardan biridir. Bu metod yordamida tadqiqotchi harbiy xizmatchilarning shaxsiy qarashlari, motivatsiyasi, xizmatga bo'lgan munosabati hamda psixologik holati haqida muhim ma'lumotlarni olishi mumkin.

A.G. Maklakovning ta'kidlashicha, psixologik suhbat jarayoni tadqiqotchiga inson shaxsining ichki dunyosini chuqurroq anglash imkonini beradi [3, 118-b.]. Harbiy psixologiyada suhbat metodi yordamida harbiy xizmatchilarning xizmat jarayonidagi qiyinchiliklarga munosabati, stress omillariga reaksiyasi va psixologik tayyorgarligi o'rganiladi.

Psixologik testlar

Psixologik testlar shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashning eng aniq va ishonchli metodlaridan biri hisoblanadi. Testlar yordamida temperament turi, shaxsning emotsional barqarorligi, motivatsiyasi hamda stressga chidamlilik darajasi aniqlanadi.

Masalan, temperamentni aniqlashda **G. Айзенк testi**, shaxsning emotsional barqarorligini baholashda **MMPI testi**, motivatsiya darajasini aniqlashda esa turli psixologik diagnostika metodikalari qo'llaniladi [5, 78-b.].

Psixologik testlarning asosiy afzalligi shundaki, ular qisqa vaqt ichida shaxsning muhim psixologik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Shu sababli zamonaviy harbiy psixologiyada test metodlari keng qo'llanilmoqda.

Anketa va so'rovnoma metodlari

Anketa va so'rovnoma metodlari harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar yordamida tadqiqotchi harbiy xizmatchilarning xizmatga bo'lgan munosabati, jamoadagi ijtimoiy-psixologik muhit hamda shaxslararo munosabatlar haqida muhim ma'lumotlarni to'playdi.

L. Ravshanov va D. Djurakulovning ta'kidlashicha, harbiy jamoalarda psixologik diagnostika jarayonida anketa va so'rovnomalarda muhim axborot manbai hisoblanadi [4, 52-b.].

Eksperimental metod

Eksperimental metod psixologik tadqiqotlarda eng ilmiy asoslangan metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu metod yordamida tadqiqotchi maxsus sharoit yaratib, harbiy xizmatchilarning psixologik reaksiyalarini o'rganadi. Eksperiment jarayonida stressli vaziyatlar modellashtiriladi va harbiy xizmatchilarning emotsional hamda kognitiv reaksiyalari tahlil qilinadi.

Eksperimental metod yordamida olingan natijalar harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi va stressga chidamlilik darajasini aniqlashga yordam beradi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot jarayonida harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik metodlarning samaradorligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarning shaxsiy xususiyatlari ularning xizmat faoliyati samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir.

Birinchi, temperament xususiyatlari harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatida muhim rol o'ynashi aniqlandi. Sangvinik va xolerik temperamentga ega harbiy xizmatchilar tezkor qaror qabul qilish va murakkab vaziyatlarda faol harakat qilish qobiliyati bilan ajralib turadi. Flegmatik temperamentga ega shaxslar esa vaziyatni chuqur tahlil qilish va barqarorlikni saqlash qobiliyati bilan ajralib turadi [1, 42-b.].

Ikkinchi, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, emotsional barqarorlik harbiy faoliyat samaradorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Stressga chidamli harbiy xizmatchilar murakkab vaziyatlarda ham o'zini nazorat qila oladi va to'g'ri qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Uchinchi, motivatsiya darajasi ham harbiy xizmat samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil hisoblanadi. Xizmatga yuqori motivatsiya bilan yondashadigan harbiy xizmatchilar jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etadi va xizmat vazifalarini mas'uliyat bilan bajaradi.

Tadqiqot jarayonida shuningdek harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitning harbiy xizmatchilar ruhiy holatiga sezilarli ta'siri aniqlangan. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lgan harbiy jamoalarda harbiy xizmatchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik va intizom yuqori darajada bo'ladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishda kompleks psixodiagnostik metodlardan foydalanish eng samarali yondashuv hisoblanadi. Bunda kuzatish, suhbat, test va eksperimental metodlarning birgalikda qo'llanilishi shaxsning psixologik portretini to'liq aniqlash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish harbiy psixologiya fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy

harbiy faoliyat murakkab psixologik sharoitlarda amalga oshirilishi sababli harbiy xizmatchilarning ruhiy barqarorligi, stressga chidamliligi va emotsional holati xizmat samaradorligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarning temperament, motivatsiya va emotsional barqarorlik kabi individual-psixologik xususiyatlari ularning xizmat faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu natijalar ko'plab psixolog olimlarning ilmiy qarashlari bilan hamohangdir. Jumladan, K.K. Platonov shaxs tuzilmasini o'rganish jarayonida insonning individual xususiyatlari uning faoliyati samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini ta'kidlaydi [5, 74-b.].

B.G. Ananyevning fikricha, shaxsni o'rganishda kompleks yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni shaxsning psixologik xususiyatlarini o'rganishda birgina metod bilan cheklanib qolmasdan, bir nechta psixodiagnostik metodlarni qo'llash zarur [2, 63-b.]. Ushbu yondashuv harbiy psixologiya tadqiqotlari uchun ham dolzarb hisoblanadi.

A.G. Maklakov harbiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlarida harbiy xizmatchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini o'rganish harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash hamda harbiy xizmatchilarning kasbiy moslashuvini ta'minlashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [3, 121-b.].

O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham harbiy xizmatchilar shaxsini psixologik jihatdan o'rganishning muhimligini ko'rsatadi. Xususan, L. Ravshanov va D. Djurakulova harbiy jamoalarda psixologik muhitni shakllantirishda shaxs diagnostikasi muhim vosita ekanligini qayd etadilar [4, 55-b.].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashda psixodiagnostik metodlarning kompleks qo'llanilishi eng samarali usul hisoblanadi. Bunda kuzatish, suhbat, psixologik testlar, anketa va eksperimental metodlarning birgalikda qo'llanilishi shaxsning psixologik portretini to'liq aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, zamonaviy harbiy psixologiya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, psixodiagnostik tadqiqotlar natijalaridan foydalanish harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish, ularning stressga chidamliligini mustahkamlash hamda harbiy jamoalarda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish harbiy psixologiya fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Harbiy xizmatning o'ziga xosligi, uning murakkab va ko'pincha ekstremal sharoitlarda amalga oshirilishi harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganishni talab etadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlari ularning xizmat faoliyati samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Temperament, emotsional barqarorlik, motivatsiya va stressga chidamlilik kabi omillar harbiy faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida harbiy xizmatchilar shaxsining individual xususiyatlarini aniqlashda qo'llaniladigan asosiy psixodiagnostik metodlar tahlil qilindi. Jumladan, kuzatish, suhbat, psixologik testlar, anketa va eksperimental metodlar harbiy xizmatchilar shaxsining turli jihatlarini aniqlash imkonini berishi aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, psixodiagnostik metodlarning kompleks qo'llanilishi harbiy xizmatchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Bu esa harbiy jamoalarda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, harbiy xizmatchilarning kasbiy moslashuvini ta'minlash hamda ularning ruhiy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu sababli zamonaviy harbiy psixologiya tadqiqotlarida psixodiagnostik metodlardan keng foydalanish harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish va harbiy xizmat samaradorligini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- 1. Ananyev B.G.** Inson bilim predmeti sifatida. – Moskva: Nauka nashriyoti, 1968. – 339 b. (34–42-betlar).
- 2. Maklakov A.G.** Harbiy psixologiya. – Sankt-Peterburg: Piter nashriyoti, 2005. – 464 b. (118–121-betlar).
- 3. Platonov K.K.** Shaxsning tuzilishi va rivojlanishi. – Moskva: Nauka nashriyoti, 1986. – 256 b. (73–74-betlar).
- 4. Ravshanov L.U., Djurakulova D.A.** Harbiy psixologiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti, 2019. – 220 b. (48–55-betlar).
- 5. Eysenck H.J.** Shaxsning o'lchamlari. – London: Routledge & Kegan Paul, 1947. – 308 p. (75–78-p.).
- 6. Leontyev A.N.** Faoliyat. Ong. Shaxsiyat. – Moskva: Politizdat nashriyoti, 1975. – 304 b. (92–96-betlar).
- 7. Karimova V.M.** Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012. – 192 b. (110–115-betlar).